

WERONIKA PAWŁOWICZ

KSIEGOCZBIORY KAPŁANÓW ŚLĄSKICH XIX I XX W.*

Książki na Śląsku obecne są od wieków – sprowadzane, pisane, drukowane, gromadzone i czytane. Ślązacy udawali się na studia do Krakowa i na uniwersytety niemieckie i czeskie. Nośnikiem nowych treści były książki przywożone zza granicy, ale też dość wcześnie powstały drukarnie we Wrocławiu, Nysie, Oleśnicy, Brzegu. Tu drukowano książki po łacinie, niemiecku, polsku, książki katolickie i protestanckie.

Na Śląsku ukształtował się model kapłana-humanisty, „który na pierwszym miejscu stawiał kulturę, sztukę, poezję, gromadzenie dzieł sztuki i książek, a na drugim zagadnienia teologiczne i duszpasterstwo”¹. Dowodził tego zasób biblioteki kapitulnej we Wrocławiu. Księgozbiór ten powstał przede wszystkim z darów i zapisów testamentalnych kapłanów śląskich. Znalazły się tu książki ze zbiorów biskupów wrocławskich: Jana Rotha, Konrada z Oleśnicy, Piotra Nowaka, Jana Turzona, Jana Sitscha. Tu przekazali woluminy ze swoich bibliotek kanonicy, m.in. Konrad, Jakob Augustini, Mikołaj z Poznania, Mikołaj z Gliwic, penitencjarz katedralny i polski kaznodzieja Jan Rodzyna. W XVI i XVII w. wśród darczyńców biblioteki katedralnej wymienić należy Piotra Jenkowicza i Stanisława Sauera, których zasługą było też wybudowanie w 1520 r. odpowiedniego pomieszczenia dla biblioteki. Po zniszczeniu biblioteki przez Szwedów w 1632 r. bibliotekę katedralną odbudowano ze zbiorów kolejnych kapłanów śląskich. W gronie ofiarodawców znaleźli się m.in.: kanonik Georg Lorenz Budäus von Lohr, prałat Johann von Leuderode, proboszcz Gotthard Franz Ferdinand von Schaffgotsch, bp Sebastian von Rostock, prałat Johann Anton von Saurma. Tu trafiły także zbiory biskupów wrocławskich Melchiora Diepenbrocka, Henryka Förstera i Roberta Herzoga, dra Mortimera Montbacha, kanonika Ferdynanda Speila².

* Artykuł stanowi fragment pracy doktorskiej autorki *Księgozbiory polskiego duchowieństwa katolickiego na Górnym Śląsku w XIX i XX wieku (do 1939 r.)*, napisanej w Instytucie Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej Uniwersytetu Śląskiego pod kierunkiem prof. dr hab. Ireny Sochy i obronionej 15 II 2005 r. Główną część rozprawy stanowiło omówienie księgozbiorów sześciu księży: Adolfa Hytrka, Franciszka Brudnioka, Aleksandra Skowrońskiego, Jana Kudery, Emila Szramka oraz bp. Arkadiusza Lisieckiego.

¹ J. Mandziuk, *Historia Kościoła katolickiego na Śląsku*, t. 2: *Czasy reformacji protestanckiej, reformy katolickiej i kontrreformacji 1520–1742*, Warszawa 1995, s. 12.

² J. Jungnitz, *Geschichte der Dombibliothek in Breslau*, [w:] *Silesiaca. Festschrift des Vereins für Geschichte und alterthum Schlesien...*, Breslau 1898, s. 187–206; W. Urban, *Zarys dziejów Biblioteki Kapitulnej we Wrocławiu*, [w:] *Verbum Crucis. Kardynałowi Bolesławowi Kominkowi w holdzie*, red. J. Krucina, Wrocław 1974, s. 89–112.

Na temat potrzebnych w pracy duszpasterskiej dzieł wypowiadały się synody. Między innymi szczegółowy wykaz zalecanych ksiąg zawierały statuty synodu diecezji wrocławskiej z 1592 r., odbytego pod przewodnictwem bp. Andrzeja Jerina³.

Cennym źródłem informacji o książce obecnej w rękach kapłanów są protokoły wizytacyjne. Konieczność przeprowadzania wizytacji kanonicznych w diecezjach podkreślał Sobór Trydencki. Miały one przyczynić się do odbudowy Kościoła katolickiego po rozbiciu spowodowanym przez reformację. Podczas wizytacji zwracano uwagę na księgi znajdujące się w poszczególnych parafiach, a wnioski odnotowywano w protokołach. Pozwala to obecnie na zbadanie zasobu dzieł znajdujących się w posiadaniu ówczesnego duchowieństwa⁴. Na przykład w 1651 r. proboszcz w Jaworze, ks. Baltazar Seelbach, miał wystarczającą – w opinii wizytatora – bibliotekę, ale nie posiadał *Katechizmu rzymskiego*. Zalecono zakup tej pozycji i nauczanie dzieci według niego⁵. Natomiast wikary w Konarach w 1718 r. – ks. Jerzy Feriani – „z powodu ubóstwa nie miał nawet koniecznych książek”⁶. W bibliotece w parafii w Lubomii w 1697 r. wizytator stwierdził obecność zbiorów kazań i polskiego katechizmu⁷, a niemodlińska biblioteka kościelna i wikariuszów zawierała dzieła skryptyurystyczne i homiletyczne⁸.

W czasie kolejnych wizytacji stwierdzono istnienie większych kolekcji książek w Prusicach, Otmuchowie, Jędrzejowicach, Grodkowie, Prudniku, Ostrzeszowie, Ligocie Bialskiej, Leśnicy i Centawie, Niemodlinie, Pszczynie, Głogowie, Górze Śląskiej i w wielu innych parafiach⁹. Duża biblioteka istniała też w kościele Franciszkanów w Nysie. Zachował się jej inwentarz z 1678 r., który stał się podstawą szczegółowej analizy zbioru¹⁰.

³ Zob. *Statuta synodalia dioeclesana Sanctae Ecclesiae Wratislaviensis*, Ed. M. de Montbach, 2. ed., Wratislaviae 1855, s. 204–208, 211–212. Rozdział VIII „Quales libros Parochi habere debeant” wymieniał: „[...] omnes Parochi, praeter sacra Biblia, unam, et alteram Postillam, Catholici scriptoris, qualis est Thomae Stapletonii, Ludovici Granatensis, Iacobi Feuchtii, etc. Catechismum item Concilii Tridentini, Summam Silvestrinam, Francisci de Victoria, Doctoris Navarrae, Rationale divinorum officiorum, Directorium audiendi confessiones Polanci; et auctorem praeterea probatum, qui fidei tractet controversias, sibi comparent: neque alicui Parochiam credi volumus; qui aliquos saltem praedictorum librorum non habeat. Curae autem erit nobis, ut apud Bibliopolas Nissenses tales libri venales reperiantur [...]”. W rozdziale XI „De Librariis” przestrzegano kapłanów przed lekturą dzieł heretyckich. Co roku w Nysie po świętach wielkanocnych miano przedstawiać aktualny Indeks ksiąg zakazanych. Natomiast rozdział XV poświęcono wydawnictwom, księgarniom i drukarniom, którym zabraniano sprowadzania i drukowania publikacji heretyckich.

⁴ Zob. H. Hoffmann, *Schlesische Kirchenbüchereien*, „Archiv für schlesische Kirchengeschichte” 1939, Bd. 4, s. 91–124; K. Maleczyńska, *Księgozbiory parafialne diecezji wrocławskiej w II połowie XVII w. w świetle protokołów wizytacji kościelnych*, „Śląski Kwartalnik Historyczny «Sobótka»” 1986, R. 41, nr 4, s. 583–598.

⁵ W. Urban, *Z dziejów duszpasterstwa w archidiecezji legnickiej w czasach nowożytnych do XIX wieku*, Wrocław 1973, s. 14, 15.

⁶ Tamże, s. 143.

⁷ W. Urban, *Z dziejów duszpasterstwa katolickiego w archidiecezji opolskiej i głogowskiej w czasach nowożytnych*, cz. 1: *Archidiecezja opolska*, Warszawa 1975, s. 268.

⁸ Tamże, s. 277.

⁹ Zob. W. Urban, *Materiały do dziejów polskość na Śląsku w wizytacjach diecezji wrocławskiej (do początków XVIII wieku)*, „Śląski Kwartalnik Historyczny «Sobótka»” 1959, R. XIV, nr 2, s. 149–195.

¹⁰ K. Głombowski, *Biblioteka franciszkanów w Nysie w świetle inwentarza z 1678 roku*,

W Okalenicach w 1694 r. jako pracował o. Kryspin Faber – kanonik regularny z Żagania. Jak zaznaczył wizytator, posiadał on znakomitą bibliotekę, jakiej żaden proboszcz w okolicy nie miał. Ojciec Faber zgromadził 200 książek, a wszystko „co mu tylko pozostało ze szczupłego dochodu, to obracał na książki”¹¹. „Piękną bibliotekę” posiadał wikary z Góry Śląskiej, ks. Jan Franciszek Dundii, z pochodzenia Węgier¹². W protokołach podkreślano wielkość zbioru (ks. Cyprian Fryderyk Ehrlich z Mycielina w 1694 r. miał „pokaźną bibliotekę”¹³), jego zawartość (ks. Paweł Cyrus w 1688 r. w Bożkowie „posiadał pewną bibliotekę, w której przeważały książki kaznodziejskie, Biblia i parę książek z teologii moralnej i kontrowersyjnej”¹⁴), nowe nabytki (ks. Franciszek Schindler w Książu Śląskim w 1694 r. nabył Biblię łacińską¹⁵). Ale odnotowywano też braki i zaniedbania, np. ks. Marcin Ignacy Scholtz, proboszcz w Sobinie w 1687 r. nie miał książek do przygotowywania kazań, a nawet nie posiadał Biblii¹⁶.

W 1717 r. odbyła się wizytacja w dekanatach: cieszyńskim, frysztańskim, frydeckim, wodzisławskim i bielskim. Przeprowadził ją proboszcz i dziekan cieszyński, komisarz i wizytator biskupi, ks. Gallus Joannes Twaruszk. I wówczas zwracano uwagi na wyposażenie parafii w księgi. Na przykład w kościele pw. św. Jana Chrzciciela we Frydku znajdowała się konkordancja biblijna, *Sermones Bertrandi aestivales de tempore*, dzieło Erazma z Rotterdamu, homilie św. Hieronima, *Biblia* z konkordancją, *Tractatus* Jakuba z zakonu kartuzjanów, *Agenda*, *Elucidari Dialogica*, *Teologia tripartita*, *Sermones pomerii quadragesimi*, *Vita Christi*, *Malle maleficorum*, *Legenda Sanctorum quae Longobardica vocatur*, *Sermones Reiserspergii*, *Opus Weileri de festis*, *Breviarium a reverendo patre Andrea Germanide donatum*, *Discipulus de Dominicis ex Festis*¹⁷.

Szczególnie miejsce w historii księgozbiorów na Śląsku zajmuje Cieszyn. Tam, w parafii katolickiej, działali księża, którzy posiadali i zapewne „często czytali” swoje książki. W bibliotece dekanatu zachowały się woluminy należące do Henryka Samuela Wolffa, proboszcza i dziekana cieszyńskiego na przełomie XVII i XVIII w., jego następcy od 1706 r. – Gallusa Joannesa Twaruszki, Bernarda Globischa, zmarłego w 1777 r. „Niemały swój zapas książek zapisał probostwu do użytku swoich następców”¹⁸ ks. Antoni Alojzy Löhn, proboszcz i dziekan cieszyński w latach 1779–1806, generalny wikariusz od 1796 r. – według świadectwa Józefa Londzina bardzo odczytany i wykształcony. Spis jego biblioteki, znajdujący się w aktach lo-

Wrocław 1953.

¹¹ W. Urban, *Z dziejów duszpasterstwa w archidiecezji wrocławskiej w czasach nowożytnych*, Warszawa 1971, s. 92.

¹² Tenże, *Z dziejów duszpasterstwa katolickiego w archidiecezji opolskiej i głogowskiej w czasach nowożytnych*, cz. 2: *Archidiecezja głogowska*, Warszawa 1975, s. 44.

¹³ Tamże, s. 63.

¹⁴ Tamże, s. 90–91.

¹⁵ Tamże, s. 54.

¹⁶ Tamże, s. 18.

¹⁷ *Sprawozdania wizytacyjne biskupów wrocławskich (z roku 1717). Dekanaty: cieszyński, frysztański, frydecki, wodzisławski i bielski*, wydał I. Panic, Cieszyn 1994, s. 116–119.

¹⁸ J. Londzin, *Historia Generalnego Wikariatu w Cieszynie*, Cieszyn 1926, s. 10.

kalnych parafii cieszyńskiej w Archiwum Archidiecezjalnym w Katowicach, obejmuje 231 dzieł w 314 woluminach¹⁹. Następca na probostwie cieszyńskim, ks. Jan Piotr Brzuska, także posiadał dużą bibliotekę prywatną. Obecnie w Cieszynie znajduje się 331 woluminów z jego podpisami. On był też założycielem Biblioteki Dekanatu Cieszyńskiego – Teschner Decanat Bibliothec w 1817 r. W niej znalazły się także dzieła należące do kolejnych księży pracujących w Cieszynie i okolicach, m.in. Andrzeja Potiorka, Antoniego Helma, Karola Findyńskiego, Rudolfa Tannerta, Franciszka Śniegonia, Jana Sikory i wielu innych²⁰.

Wobec niedostatku środków finansowych księża podejmowali inicjatywę wspólnego zakupu książek, by złożyć je w jednej bibliotece, najczęściej dekanalnej. Tak postąpiono w Cieszynie, gdzie za zebrane pieniądze w 1819 r. dla Biblioteki Dekanatu Cieszyńskiego zakupiono piętnastotomowe dzieło Fryderyka Leopolda Stolberga *Geschichte der Religion Jesu Christi* (Wien 1817)²¹.

O istnieniu prywatnych zbiorów książkowych świadczą również materiały archiwalne, korespondencja, dokumentacja biblioteczna, zachowane książki. Wśród dokumentów archiwalnych największą wartość mają spisy książek, często zamieszczane w inwentarzach majątków. Niekiedy mogą to być wykazy całości zbioru, a czasem jakiejś części – pewnego rodzaju materiałów, określonej tematyki czy też fragmentu przekazywanego bądź odnalezionego.

Najczęściej jednak dysponujemy informacjami pośrednimi o posiadanych zbiorach. Wzmianki o książkach pojawiają się w listach, we wspomnieniach, relacjach, pamiętnikach. Mogą to być informacje o kolekcjach własnych bądź innych osób czy instytucji. Również źródłem informacji o dostępnych, choć niekoniecznie posiadanych książkach, mogą być teksty – rękopiśmienne bądź drukowane. Baza źródłowa, cytowana literatura, wiele może powiedzieć badaczom na temat warsztatu pracy autora. Wskazówką mogą być też listy subskrybentów na różne wydawnictwa wielotomowe²².

Najistotniejszym jednak źródłem informacji o posiadaczach zbiorów są same książki. Na ich kartach zachowały się podpisy własnościowe, pieczętki, ekslibrisy, a także dedykacje. Niejednokrotnie czytający notowali na marginesach swoje uwagi, komentarze, podkreślali najważniejsze dla nich problemy czy pytania.

¹⁹ Zob. W. P a w ł o w i c z, *U źródeł Biblioteki Dekanatu w Cieszynie – kolekcja księdza Antoniego Alojzego Löhna*. „Pamiętnik Cieszyński”, t. 10, 1995, s. 18–24; też, *Biblioteka Dekanatu w Cieszynie. Historia i księgozbiór*, [w:] *Cieszyńskie księgozbiory historyczne. Materiały z sesji naukowej Cieszyn, 18–20 listopada 1991 r.*, red. H. Łaskarzewska, Warszawa 1993, s. 42–52.

²⁰ Zob. W. P a w ł o w i c z, *Biblioteka Dekanatu w Cieszynie. Historia i księgozbiór...*, s. 42–52. Szczegółowy opis biblioteki i nazwiska księży – posiadaczy książek zob. też, *Biblioteka Dekanatu w Cieszynie. Historia – zbiory – funkcje*. Praca magisterska przygotowana pod kier. dr Ireny Sochy. Katowice 1990.

²¹ Zob. W. P a w ł o w i c z, *Biblioteka Dekanatu w Cieszynie. Historia i księgozbiór...*, s. 44; Tekst zawartej *Umowy* pomiędzy Towarzystwem zawiązanym dla zakupu dzieła a parafią odczytany z rękopisu przechowywanego w Cieszynie zamieszczono w: tejsze, *Biblioteka Dekanatu w Cieszynie. Historia – zbiory – funkcje...*, s. 187–189.

²² Wśród subskrybentów dzieła *Kanzel-Vorträge des Bischofs von Trier Dr Matthias Eberhard* (Bd. I–VI, Freiburg 1904–1912) pojawiły się nazwiska ks. bp. G. Koppa, ks. Józefa Kubisa z Chorzowa oraz ks. Pawła Dworskiego.

Pomiędzy kartami książek często znaleźć można listy, widokówki, zdjęcia, notatki. Cenne informacje zawarte są w sposobie oprawy, a także w śladach uporządkowania zbiorów poprzez przydziały rzeczowe. Istotne znaczenie ma także treść, tematyka zachowanych książek, ich miejsce i czas wydania. Cała książka jest nośnikiem najważniejszych informacji o jej właścicielu, określa go bowiem jako czytelnika.

Te same źródła informacji dotyczą także zbiorów posiadanych przez kapłanów XIX i XX w. Zachowały się inwentarze majątku zmarłych księży, ze spisami książek. Zawarte są one czasem nie w dokumentach osobowych, ale w aktach parafii. W większości jednak przypadków wiadomości o posiadanych kolekcjach otrzymujemy pośrednio, m.in. z listów, przekazów, świadectw czy opracowań. Informacje źródłowe są często wsparte zachowanymi książkami.

Z licznych przekazów – zarówno archiwalnych, jak i z zachowanych książek – wiadomo, że swoją kolekcję posiadał znany śląski kapłan – ks. Jan Alojzy Ficek (1790–1862)²³.

Kraków był miejscem spotkania ks. Ficka z językiem, kulturą i książką polską. Nawiązał tu liczne znajomości, a dzięki kontaktom z Jerzym Samuelem Bandtkie zaczął gromadzić własny księgozbiór. Spis kolekcji ks. Jana Ficka, liczącej ponad 3 tys. woluminów, znajduje się w archiwum parafii w Piekarach²⁴. Według tego wykazu proboszcz piekarski posiadał wiele dzieł polskich autorów, m.in. Jana Kochanowskiego, ks. Jakuba Wujka, ks. Piotra Skargi, Jędrzeja Kitowicza, Adama Mickiewicza, Juliusza Słowackiego. Książki sprowadzał m.in. z Krakowa, Kalisza, Częstochowy, Warszawy, Nysy, a także z Ratyzbony i Drezna. Ks. Ficek w 1840 r. otworzył bibliotekę i czytelnię dla ludu, w 1847 r. – założył drukarnię i introligatornię. Tu wydawano liczne modlitewniki, śpiewniki, książeczki dla ludu, a w 1842 r. *Żywoty Świętych* Piotra Skargi²⁵. W tym samym 1847 r. powstało z inicjatywy ks. Ficka towarzystwo, które za cel stawiało sobie doskonalenie języka polskiego. Rok później zaczął się ukazywać „Tygodnik Katolicki”.

Część książek przez siebie zgromadzonych ks. Ficek przekazał do piekarskiej biblioteki parafialnej, część przeznaczył dla jezuitów. Niektóre jego zbiory miały trafić do Muzeum Górnośląskiego.

²³ O ks. Janie Ficku m.in.: J. K u d e r a, *Ks. Jan Alojzy Ficek*, [w:] *Obrazy Ślązaków wspomnienia godnych*, cz. 1, Mikołów 1920, s. 16–20; K. M a l e c z y ń s k i, *Ficek Jan Alojzy*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. VI, Kraków 1946, s. 429–431; F. G e r m a n, *Ficek (Fiecek, Fietzek) Jan Nepomucen Alojzy*, [w:] *Śląski słownik biograficzny*, t. III, Katowice 1981, s. 94–97; M. P a t e r, *Ficek (Fiecek, Fietzek) Jan Alojzy Nepomucen*, [w:] *Słownik biograficzny katolickiego duchowieństwa śląskiego XIX i XX wieku*, pod red. M. Patera, Katowice 1996, s. 99–102.

²⁴ Zob. A. K o w a l s k a, *Ks. Jan Alojzy Ficek jako inspirator polskiego życia kulturalnego na Śląsku*, [w:] *Ks. Jan A. Ficek i Piekary Śląskie w XIX wieku. Działalność religijno-społeczna ks. Jana A. Ficka i rola Piekar jako centrum katolicyzmu społecznego na Górnym Śląsku w XIX wieku*, red. nauk. J. Wycisło, Katowice 1992, s. 114.

²⁵ Zob. D. R o t t, *Bibliofil – edytor – miłośnik Skargi. Literackie fascynacje księdza Jana Ficka*, [w:] *Książka polska na Śląsku w II połowie XIX wieku. Zarys problematyki*, pod red. M. Pawłowiczowej, Katowice 1992, s. 189–196.

Do dziś zachowało się jednak niewiele książek z kolekcji tego niezwyklego księdza. W Bibliotece Kurii Diecezjalnej²⁶ znajduje się jedna książka – autorstwa właśnie proboszcza piekarskiego, a poświęcona budowie nowego kościoła i wydana dla upamiętnienia jego konsekracji²⁷. Na okładce znajduje się prawdopodobnie własnoręczny wpis ks. Ficka: *Adm. Rev. Dno ac P. Valentino Wyszkoni (?) Parocho Rudnicensium Dignissimo!*

Natomiast na znajdującym się w Bibliotece Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego dziele Laurentiusa Scupuli *Der geistliche Kampf*²⁸ znaleziono wklejony ekslibris: w architektonicznej ramce umieszczony jest napis *Ex libris Joannis N. Aloys. Fietzek*.

Także przekaz literacki może świadczyć o księgozbiorze kapłańskim. Daniel Szendzielorz w jednym ze swoich dialogów – *Antoni i Szymon u Jana*²⁹ wspomina, że korzystał z biblioteki ks. Antoniego Stabika, od 1846 r. proboszcza w Michałkowicach. Ów „najpopularniejszy kapłan Górnego Śląska”³⁰ przekazał wiele swoich książek dla Towarzystwa „Gwiazda Michałkowska”³¹. Znano go jako znakomitego kaznodzieję – wygłosił między innymi niemal 50 kazań prymicyjnych³². Był wydawcą pierwszego polskiego kalendarza dla ludności śląskiej, a tłoczonego w Gliwicach w latach 1846–1850. Współpracował z czasopismami ukazującymi się na Śląsku: z „Tygodnikiem Górnos Śląskim”, „Katolikiem”, „Zwiastunem Górnos Śląskim”. Sam był autorem książek o tematyce podróźniczej³³, opubliko-

²⁶ W wykazach książek zastosowano skrót BKDK (Biblioteka Kurii Diecezjalnej w Katowicach). Biblioteka ta jest zbiorem zamkniętym. Od lat osiemdziesiątych ubiegłego stulecia udostępniana była w WSSD. Obecnie wraz ze zbiorem seminaryjnym wchodzi w skład Biblioteki Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego. WSSD to siglum Biblioteki Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego (obecnie Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego).

²⁷ [J a n A l o j z y F i c e k], *Kurze Erzählung über Ursprung und Entstehung der neu erbauten Marienkirche zu Deutsch-Piekar bei Beuthen in Oberschlesien. Erstes Heft. Zum Andenken an den Tag der feierlichen Consecration dieser Kirche an 22. August 1849*, Herausgegeben von Bau-Unternehmer..., Breslau 1849, BKDK 267 I.

²⁸ L. Scupuli, *Der geistliche Kampf. Aus dem Italienischen. Neue Übersetzung*, Wien 1824. Prow.: *Ex libris Joannis N. Aloys. Fietzek* (ekslibris), WSSD – brak sygn.

²⁹ Zamieszczony w „Zwiastunem Górnos Śląskim” 1870, nr 50, 52.

³⁰ J. K u d e r a, *Najpopularniejszy kapłan Górnego Śląska ks. Antoni Stabik*, wyd. 2, Katowice 1937. Zob. także: J. P o ś p i e c h, *Antoni Stabik (1807–1887)*, [w:] *Pisarze śląscy XIX i XX wieku*, praca zbior. pod red. Z. Hierowskiego, Wrocław–Warszawa–Kraków 1963, s. 149–155; W. O g r o d z i Ń s k i, *Dzieje piśmiennictwa śląskiego*, Katowice 1965, m.in. s. 108, 122–123, 391; A[ntoni] S[t]e[u]er], *Stabik Antoni*, [w:] *O duszę polską. Wystawa historyczna o działalności duchowieństwa śląskiego w XIX i XX w.*, Katowice 1991, s. 126; J. W y c i s ł o, *Stabik Antoni*, [w:] *Słownik biograficzny katolickiego duchowieństwa śląskiego...*, s. 394–395.

³¹ A. H a l o r, *Żarty niezarty księdza Stabika*, Siemianowice 2000, s. 32; J. K u c i a n k a, *Śląscy pisarze ludowi*, Katowice 1968, s. 123, 126.

³² Wygłosił 47 kazań prymicyjnych, przez walkę kulturalną *nie zdążył obchodzić jubileuszu 50-go kazania na prymicach kapłańskich*. Zob. J. K u d e r a, *Najpopularniejszy kapłan Górnego Śląska...*, s. 51; D. S z e n d z i e l o r z, *Ks. Antoni Stabik*, rps. Biblioteka Śląska w Katowicach [dalej: BŚI] R 120 II, k. 2.

³³ *Pielgrzymka do Jerozolimy i na Górę Synaj w roku 1831, 1832 i 1833, odbyta przez o. J. Gembara, trapistę* (Racibórz 1846), *Opis ziemi świętej* (Bytom 1846), *Wspomnienia z podróży do Włoch Górnych i Dolnych* (Wrocław 1867), *Opis podróży do Obermmergau i tamtejszych przedstawień męki Zbawiciela* (Piekary 1870).

wał także pozycje o treści religijnej³⁴. Zaangażował się także w akcję trzeźwościową prowadzoną przez ks. Ficka, pisał utwory satyryczne piętnujące pijaństwo. Zastąpił również jako poeta. Pisał wiersze dla przyjaciół, na różne okoliczności, żartobliwe obrazki obyczajowe, a także tłumaczył utwory poetów niemieckich. Opublikował je w tomiku *Żarty, niezarty czyli wierszoklectwa wesołych i poważnych marzeń* (Racibórz 1849), wiele zamieścił też w czasopismach i ulotkach. Zmarł 3 IX 1887 r. w Michałowicach.

Książd Stabik wzorował się na polskiej poezji oświeceniowej, m.in. na utworach bp. Ignacego Krasickiego. Zapewne w swojej kolekcji zgromadził wiele książek polskich, jednak nie zachowały się ich ślady. W Bibliotece Wyższego Śląskiego Seminarium Duchownego odnaleziono tylko jedno dzieło, niemieckie, z notą rękopiśmienną księdza Antoniego Stabika. To J. M. Sailera *Handbuch der christlichen Moral zunächst für künftige katholische Seelensorger*³⁵. I tom ten stanowi obecnie jedyny – obok przekazu literackiego – ślad księgozbioru zebranego przez tego znanego kapłana śląskiego.

Swoją działalnością polityczną, społeczną i przede wszystkim oświatową zastąpił też inny duchowny śląski – ks. Józef Szafranek (1807–1874)³⁶.

W 1848 r. został posłem do Zgromadzenia Narodowego w Berlinie. Przedstawił petycję ludności 9. powiatów górnośląskich, w której wysuwał też żądania narodowościowe, m.in. dopuszczenia języka polskiego do obrad parlamentu i wymagania znajomości języka polskiego przez urzędników w okolicach o przewadze ludności polskiej. Gdy w 1851 roku biskup zakazał ks. Szafrankowi dalszej działalności parlamentarnej, skupił się on na pracy społecznej i oświatowej.

Już w 1839 r. ks. Szafranek założył w Bytomiu kółko czytelnicze, a na parafii urządził biblioteczkę, gdzie także ze składek parafian prenumerowano czasopiśmi. W 1858 r. utworzył wypożyczalnię książek polskich i niemieckich. Tworzył i wspomagał księgozbiory w szpitalach i więzieniach. Był także współzałożycielem Kasyna Katolickiego, przy którym istniały: biblioteka, teatr amatorski i prowadzono akcje odczytowe.

Ks. Szafranek zaangażował się też w działalność wydawniczą – publikował kalendarze, zbiory pieśni niemieckich i polskich *Gottesdienstliche Lieder für die katholische Pfarrkirche in Beuthen O.S.* (Bytom 1846, i potem jeszcze trzy edycje) oraz *Żywoty dwóch błogosławionych jezuitów Jana Britto i Andrzeja Boboli* (Bytom 1855). Współpracował z Józefem Lompą i Emanuelem Smółką, a dla potrzeb redakcji ukazującego się w latach 1848–1849 „Dziennika Górnośląskiego” (w którym także zamieszczał artykuły) udostępnił dworek w Pitkowie.

³⁴ Między innymi: *Modlitwy do Najśw. Sakramentu, Katechizm biblijny* (1847), *Książka na jubileusz papieża* (Wrocław 1875). Przetłumaczył również *Filoteę* św. Franciszka Salezego, którą trzykrotnie wznawiano w latach 1847–1862.

³⁵ J. M. S a i l e r, *Handbuch der christlichen Moral zunächst für künftige katholische Seelensorger*, Bd. 1–2, München 1817, 2 vol. Prow.: Scholz (nota rps.); *Ex libris A. Stabik* (nota rps.), WSSD – brak sygn.

³⁶ J. K u d e r a, *Obrazy Ślązaków wspomnienia godnych...*; M. P a t e r, *Szafranek Józef*, [w:] *Słownik biograficzny katolickiego duchowieństwa śląskiego...*, s. 407–411 (tu bibliografia).

Ksiądz Szafranek posiadał własny księgozbiór. Dowodzą tego zachowane książki z jego notami własnościowymi. Autorka odnalazła siedem pozycji. Zwracają uwagę trzy stare druki. Pierwszy to znajdujące się w zbiorach Biblioteki Śląskiej *Niedziele kaznodziejskie to iest kazania na niedziele całego roku [...] księdza Stanisława Bielickiego*³⁷, które to dzieło – jak wskazuje nota rękopiśmienna – należało wcześniej do proboszcza w Żelaznej. W bibliotece seminaryjnej znajdują się natomiast dwa stare druki: *Flores poetarum hieme et aestate olenten [...]*, który należał do ks. Szafranka już w okresie jego studiów teologicznych, oraz L. Grasiusa *Rubrum ovum seu cruenta Passio Domini nostri Jesu Christi Crucifixi [...]*³⁸.

Spośród czterech druków XIX w. trzeba zwrócić uwagę na zbiór kazań polskiego kaznodziei Józefa Męcinińskiego *Mowy kaznodziejskie w różnych nabożeństwa (osobliwie parafialnego) okolicznościach...* Książka ta trafiła do kolekcji znanego zbieracza i badacza kultury ludowej na Śląsku Wallisa. Wraz z jego zbiorami znalazła się w 1960 r. w Bibliotece Śląskiej³⁹. W rękach proboszcza bytomskiego był również podręcznik gramatyki języka polskiego autorstwa Johanna Monety *Polnische Grammatik*⁴⁰ oraz czytanki dla szkół śląskich w języku niemieckim⁴¹. Posiadał też biografię doktora teologii Azarii⁴². Obecnie pozycje te znajdują się w zbiorach Biblioteki Kurii Diecezjalnej w Katowicach.

Z korespondencji i zachowanych przekazów wiemy, że bogaty księgozbiór posiadał ks. Augustyn Bogusław Weltzel (1817–1897)⁴³, od 1857 r. proboszcz w Tworkowie.

Interesował się historią – pisywał drobne artykuły dotyczące dziejów Pomorza (w czasie pracy na tamtych terenach), a następnie badał przeszłość ziemi śląskiej. Utrzymywał rozległą korespondencję z wieloma wybitnymi badaczami

³⁷ S. Bielicki, *Niedziele kaznodziejskie to iest kazania na niedziele całego roku... naprzod na Jasney Gorze Częstochofskiemu roku 1712, a powtórnie w Poznaniu roku 1715 wyprasowane*, [Poznań]: typis Clari Collegii Posnaniensis Soc. Iesu, 1715. Prow.: *Comparavit P. Dionysius qua' Paroch[us] in Zelazna* (nota rps.); *Ks. Jozefa Szafranka w Bytomiu* (nota rps. na s. tyt.); *Księdza Jozefa Szafranka w Bytomiu G/S.* (nota rps. na wyklejce okł. górnej), BŚI 237020 III.

³⁸ *Flores poetarum hieme et aestate olenten*, Pragae: Typis Universitatis, 1678. Prow.: *Josephi Schaffraneck stud. theol. cathol.* (nota rps.) WŚSD R 164; L. Grasius, *Rubrum ovum seu Cruenta Passio Domini nostri Jesu Christi Crucifixi...* Olomutii: Typis Viti Henrici Etteli, 1655. Prow.: *Josephi Schaffraneck* (nota rps.), WŚSD R 390.

³⁹ J. Męciniński, *Mowy kaznodziejskie w różnych nabożeństwa (osobliwie parafialnego) okolicznościach...*, t. I, Kraków 1804. Prow.: *Ks. Józefa Szafranka* (nota rps.); *Zolondek* (nota rps.); *Wallis* (piecz.), Akc.: 7585/60 Urszula Wallis. BŚI 55571 I.

⁴⁰ J. Moneta, *Polnische Grammatik anjetzt aber zum gründlicher Unterricht der Schuljugend durch und durch umgearbeitet, vermehrt und drittemal zum Druck herausgegeben von Daniel Vogel*, Achte Aufl., Breslau 1805. Prow.: *Joseph Schaffraneck* (nota rps.), BKDK 72 I.

⁴¹ *Lesebuch für die obere Klasse der katholischen Elementar-Schulen in der Herzogthume Schlesien und der Graffchaft Glaz*, Breslau [b.r.]. Prow.: *Des Pfarrers Jos. Schaffraneck in Beuthen* (nota rps.), BKDK 238 I.

⁴² F. von Hurter, *Aus dem Leben des Hochwürdigsten Herrn Aristaces Azaria, Doctors der Theologie, Generalabtes der Mechitharisten-Congregation, Erzbischofs von Cäsarea...*, Wien 1855. Prow.: *Des Pfarrers Schaffraneck* (nota rps.), BKDK 9109 II.

⁴³ O ks. Weltzlu zob. m.in.: A. Nowack, *Augustin Weltzel*, [w:] tegoż, *Lebensbilder schlesischer Priester*, Breslau 1928, s. 205–214; J. Kopic, *Weltzel Augustyn Bogusław*, [w:] *Słownik biograficzny katolickiego duchowieństwa śląskiego...*, s. 456; *Listy Augustyna Weltzla do Vincenca Praska 1875–1897*. Wybór, przekład i opracowanie R. Kincel, Racibórz 1999, s. 7–56.

Śląska i Czech. Znajomość polskiego języka, wyniesiona z domu rodzinnego i pogłębiona w czasie studiów we Wrocławiu, pozwoliła na dokładne zapoznanie się z archiwami parafialnymi i opracowanie licznych publikacji poświęconych śląskim parafiom. Wymienić należy tu m.in. monografie Raciborza, Koźła, Prudnika, Dobrodzienia, parafii w Raciborzu-Ostrogu czy cysterskiej prepozytury Kazimierz koło Głubczyc. Liczne artykuły publikował na łamach czasopism: „Oberschlesisches Provinzialblatt”, „Schlesisches Pastoralblatt”, „Zeitschrift für Geschichte und Altertum Schlesien”. Pisał po niemiecku, po polsku jednak opublikował dzieję rodu Gaszynów i biografię świętobliwej Eufemii – Ofki Piastówny⁴⁴.

W pracach naukowych ks. Weltzel korzystał ze swego bogatego księgozbioru – jak zaświadczał Vincenc Prasek, znał tylko jedną tak wspaniałą kolekcję kapłańską: uchodzącą za wielką łacińsko-niemiecko-czesko-polską bibliotekę księdza Cypriana Lelka w Wódce w Głubczyckiem. Proboszcz w Tworkowie zgromadził książki, czasopisma, broszury, liczne dokumenty archiwalne, akta, wyciągi, wypisy. Prowadził również obszerną i bogatą korespondencję z archiwistami, badaczami, proboszczami, urzędami. W gronie jego współpracowników znaleźli się m.in.: Joseph Jungnitz, Julius Krebs, Wilhelm Wattenbach, Hermann Markgraf, M. von Montbach, Augustyn Kastner, Johannes Chrzęszcz, Augustin Potthast i wielu, wielu innych. Do nich często zwracał się ks. Weltzel o materiały, wyjaśnienia, pomoc w badaniach. Prosił też o sporządzenie wypisów ze źródeł, pożyczanie lub zakupienie niezbędnych książek. Ks. Józef Gregor zaświadczał: „W ten sposób setki paczek i listów treści naukowej corocznie przesyłano do Tworkowa i wysyłano stamtąd⁴⁵. A jak ujął to Vincenc Prasek: [...] można powiedzieć, że pocztę w Tworkowie założono głównie z jego [ks. Weltzla] powodu”⁴⁶.

W listach ks. Weltzla do Vincenca Praska zawarte są liczne wiadomości o prowadzonych badaniach naukowych, miejscach poszukiwań archiwalnych, kontaktach z badaczami. Prosił o pożyczanie różnych publikacji, sam również udostępniał uczonym swoje zbiory – w listach często proponuje udostępnienie swoich książek lub też informuje, że w tej chwili nie posiada, bo „właśnie wypożyczył”⁴⁷. W innym liście – z 16 XI 1887 r. – zaznacza: „Z przyjemnością dopomógł bym moimi licznymi silesiacami, ale po pierwsze dużo ceregieli sprawia oclenie, a po drugie, jutro sam mogę potrzebować, co wczoraj wysłałem”⁴⁸. Dziękując Vincencowi Praskowi za przesłaną jego publikację, pisał: „Broszurę będę wypożyczał znowem”⁴⁹. Ten duży księgozbiór zgromadzony przez ks. Augustyna Weltzla po jego śmierci uległ rozproszoniu. Część testamentem przeznaczył dla Biblioteki Miejskiej

⁴⁴ Bibliografia górnośląska Augustyna Weltzla zamieszczona w: *Listy Augustyna Weltzla...*, s. 217–224.

⁴⁵ J. G r e g o r, *Augustin Weltzel und seine ober-schlesischen Geschichtswerke*, Oppeln 1908, s. 10. Cyt za: *Listy Augustyna Weltzla...*, s. 20.

⁴⁶ V. P r a s e k, *Dr Augustin Weltzel*, „Věstník Matice Opavské” 1897, R. 5, s. 51. Cyt. za: *Listy Augustyna Weltzla...*, s. 20.

⁴⁷ Np. w liście z 4 IV 1877 r.: „Niestety, właśnie wypożyczyłem Ensa”. Zob. tamże, s. 148.

⁴⁸ Tamże, s. 171.

⁴⁹ List z 29 VIII 1877, tamże, s. 150.

we Wrocławiu, rękopisy i materiały dotyczące diecezji wrocławskiej miały znaleźć się w Archiwum Diecezjalnym, natomiast reszta zbiorów pozostała w dyspozycji bratanicy proboszcza z Tworkowa – Anny Weltzel. Zbiory zostały rozdzielone pomiędzy różne osoby i instytucje, część otrzymał m.in. ks. Johannes Chrząszcz. Korespondencja uczonego kapłana także nie zachowała się w całości.

W Bytomiu, w parafii Najświętszej Marii Panny, gdy proboszczem był ks. Szafranek, jako wikary pracował ks. Norbert Bonczyk (1837–1893). W 1858 r. rozpoczął studia teologiczne na Uniwersytecie Wrocławskim. Uczył się też języków: syryjskiego i hiszpańskiego. Słuchał wykładów języka i literatury polskiej księdza Wincentego Kraińskiego oraz prof. Wojciecha Cybulskiego. W czasie studiów wrocławskich był też członkiem Towarzystwa Literacko-Słowiańskiego. Po święceniach kapłańskich w 1862 r. pracował w kilku parafiach górnośląskich, od 1874 r., po śmierci ks. Szafranka, został administratorem w parafii bytomskiej, a w 1886 r. – proboszczem.

Ks. Bonczyk zasłynął jako kaznodzieja. W 1871 r. został skierowany do Katowic, by z ambony walczyć z rozwijającym się kościołem starokatolickim. Ksiądz Bonczyk, jak zaświadczało wielu parafian i księży, był wzorowy. „Imponował rozległą wiedzą, wielostronnym doświadczeniem, stuprocentową gorliwością oraz łagodnością osobistą. [...] pragnącemu zbawienia ludowi był szczerze oddany; niezmordowany na ambonie, budował i krzepił go licznymi naukami i kazaniami. [...] Był przedmiotem rzewnej miłości u prostego ludu, mężem szacunku i zaufania dla inteligencji, doświadczonym spowiednikiem i pełnym poświęcenia rzecznikiem dla zakładów klasztornych”⁵⁰.

Ks. Bonczyk służył słowem mówionym, przede wszystkim w kazaniach, a także pisanim. Współpracował ze „Zwiastunem Górnośląskim”, zamieszczając w nim liczne wiersze, artykuły i korespondencje. W 1869 r. założył Polskie Kasyno, w którym wygłaszał odczyty religijne i literackie, zapraszał też innych prelegentów. W 1871 r. powstało z jego inicjatywy Towarzystwo św. Alojzego, które działało poprzez krzewienie czytelnictwa, wykłady, śpiew, przedstawienia teatralne. Ks. Bonczyk, wieloletni prezes, wygłaszał prelekcje o historii Polski i z zakresu literatury polskiej.

W 1872 r. ks. Bonczyk przełożył z języka niemieckiego książkę Konrada de Bolanden (J. E. Bishoffa) *Stary Bóg żyje*. Z powodu zawartych w niej akcentów skierowanych przeciwko antykościelnej polityce niemieckiej wytoczono mu proces i skazano na dwa miesiące więzienia.

Ksiądz Bonczyk już od czasów gimnazjalnych pisał utwory poetyckie. Do jego najwspanialszych dzieł należą poematy *Stary kościół miechowski* (Bytom 1879) oraz *Góra Chelmska* (Wrocław 1886). Ponadto we Wrocławiu (anonimowo i bez podania daty) wydał dwa tomy wierszy: *Eines alten Studenten Ferien-Geklimper*

⁵⁰ E. Sz r a m e k, *Ks. Norbert Bonczyk. Studium biograficzne*, Katowice 1939, s. 28; O ks. Bonczyk zob. też: J. L y s z c z y n a, *Poeta szczęsnej ziemi. Ks. Norbert Bonczyk*, Katowice 1994; J. M a n d z i u k, *Bonczyk (Boncek, Bontzek) Norbert*, [w:] *Słownik biograficzny katolickiego duchowieństwa śląskiego...*, s. 42–44.

seiner utraquistischen Tafelrunde gewidmet oraz *Karpaten-Märchen*. W obu zawarł utwory niemieckie i przekłady z poezji niemieckiej, pierwsze dzieło zawiera też polskie poezje zebrane w dziale *Chwasty z własnej zagrody*.

Miechowski proboszcz umiłował literaturę polską, dzieła Adama Mickiewicza i Antoniego Malczewskiego potrafił w kasynie bytomskim cytować z pamięci. W swoich utworach zachęcał do troski o język polski, zalecał książki do czytania.

O tym, że ks. Bonczyk zgromadził własny księgozbiór, świadczą słowa ks. Emila Szramka: „posiadał egzemplarz wykwintnie ilustrowany Marii Malczewskiego”⁵¹. Jednak jedyną odnalezioną książką z kolekcji autora *Góry Chełmskiej* jest dzieło Franza Kaulena *Die Sprachverwirrung zu Babel. Linguistisch-theologische Untersuchungen über Gen. XI, 1–9*. Na karcie tytułowej znajduje się nota rękopiśmienna: *Bontzek kapł.* Tom ten był następnie w posiadaniu księdza proboszcza J. Zientka i wraz z jego zbiorem trafił do biblioteki kurii w Katowicach⁵².

Ludowi śląskiemu słowem pisany służył także ks. Konstanty Damrot (1841–1895). W 1862 r. podjął studia na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Wrocławskiego, a w maju 1864 r. przeniósł się na Wydział Teologiczny. W czasie studiów uczestniczył w wykładach poświęconych literaturze i językowi polskiemu, prowadzonych przez prof. Wojciecha Cybulskiego, J. N. Fritza i ks. Wincentego Kraińskiego. Damrot był członkiem Towarzystwa Literacko-Słowiańskiego i Towarzystwa Polskich Górnoszlązaków. W księdze *Ustawy i imiona Towarzystwa Polskich Górno-Ślązaków* tak wpisano w rubryce „Uwagi” przy nazwisku Damrota: „Był prezesem przez trzy półrocza. Ile dzięki mu Towarzystwo winno każdy z kolegów, który z nim był członkiem tow. wie. Nasza miłość do niego nigdy nie zginie. Wydał dziełko „Wianek z Górnego Śląska”, które w bibliotece towarzyskiej jest umieszczonym”⁵³. Wspomniane dziełko ukazało się w Chełmnie pod pseudonimem Czesława Lubińskiego w 1867 r. W tym samym roku, w czerwcu, Damrot przyjął sakrament święceń kapłańskich. Początkowo posługiwał w Lublińcu, a w 1868 r. podjął pracę jako nauczyciel języka polskiego w seminarium nauczycielskim w Pilchowicach. Zdolniejszym uczniom jako nagrody wręczał polskie książki. W 1870 r. otrzymał nominację na stanowisko dyrektora seminarium nauczycielskiego w Kościerzynie. Na Śląsk powrócił w 1884 r. – został wówczas mianowany dyrektorem opolskiego seminarium. W 1892 r. przeszedł na emeryturę, zamieszkał w klasztorze Bonifratrów w Pilchowicach.

Ksiądz Damrot publikował zbiory poetyckie, pisał podręczniki szkolne, w języku niemieckim – podręcznik katechetyki. Jego *Szkice z ziemi i historii Prus Królewskich*, które wydał jako Czesław Lubiński w Gdańsku w 1886 r., stały się

⁵¹ E. Szramek, *Ks. Norbert Bonczyk. Studium biograficzne...*, s. 18; J. Lyszczyna, *Poeta szczęsnej ziemi...*, s. 12.

⁵² F. Kaulen, *Die Sprachverwirrung zu Babel. Linguistisch-theologische Untersuchungen über Gen. XI, 1–9*, Mainz 1861. Prow.: *Bontzek kapł.* (nota rps.); *J. Zientek Pfarrer* (piecz.), BKDK 6279 II.

⁵³ *Ustawy i Imiona Towarzystwa Polskich Górno-Ślązaków*, rps. BŚI R 1 IV, k.11r.

książką zakazaną. Owocem zainteresowań onomastyką stała się jego praca *Die älteren Ortsnamen Schlesiens ihre Entstehung und Bedeutung* (Bytom 1896), w której wskazywał etniczne związki Śląska z Polską. Zamieszczał też korespondencje i swoje poezje w prasie śląskiej i pomorskiej.

Przez cały czas utrzymywał kontakty z młodzieżą działającą w Towarzystwie Polskich Górnoszlązaków i Towarzystwa Górnoszląskiego. W listach zachęcał do poznawania języka i kultury polskiej. Przesyłał młodzieży także wsparcie finansowe. W liście ks. Damrota pisanym z Kościerzyny dnia 15 VI 1883 r. znajduje się następujące zdanie: „Pragnąc Tow. Górnoszląskiemu okazać swą życzliwość, pozwalam sobie przesłać niektóre dublety z mego księgozbioru”⁵⁴. To jeden ze śladów potwierdzających istnienie prywatnej kolekcji dyrektora seminarium nauczycielskiego w Kościerzynie i Opolu.

Drugim śladem jest jedna książka znajdująca się w zbiorach Biblioteki Jagiellońskiej w Krakowie. W katalogu poloników XVI w. Biblioteki Jagiellońskiej zaznaczono, że w posiadaniu ks. Damrota znajdowało się tłumaczenie polskie dzieła Luisa de Granada *Memorial de la vida cristiana*. Przekład Stanisława Warszewickiego ukazał się w Poznaniu u Melchiora Neringa w 1577 r. Na jego stronie tytułowej znajduje się nota rękopiśmienna: *X. Damrot*. Egzemplarz ten został zakupiony dla Biblioteki Jagiellońskiej w 1892 r. – jak głosi notka zapisana ręką Karola Estreichera na górnej okładzinie: *Od Igła zł Reń. 15 a. 21/I. 92*.⁵⁵

Następca ks. Weltzla na probostwie w Tworkowie był ks. Józef Gregor (1857–1926)⁵⁶. W 1877 r. rozpoczął studia teologiczne na uniwersytecie we Wrocławiu. Tu aktywnie uczestniczył w pracach polskich stowarzyszeń akademickich. Należał do grona założycieli Towarzystwa Górnoszląskiego, dla którego też napisał, śpiewany na melodię *Mazurka Dąbrowskiego*, hymn *Długo Śląsk nasz ukochany*. W latach 1880–1881 należał do Towarzystwa Literacko-Słowiańskiego.

Kapłańską posługę rozpoczął w Siemianowicach, gdzie współpracował z ks. Antonim Stabikiem. Zaktywizował działający w Siemianowicach Chrześcijański Związek Ludowy, nadając mu – jako świadomy Polak – narodowy charakter. Był też protektorem „Kółka Polskiego” w Bytomiu. W 1885 r. ks. Gregor został przeniesiony do Bujakowa, następnie pracował w Strzelcach Opolskich i w Berlinie, w latach 1890–1898 w Płużnicy w powiecie strzeleckim, a od 1898 r. aż do śmierci w 1926 r. był proboszczem w Tworkowie.

Materiały rękopiśmienne po ks. Józefie Gregorze znalazły się w spuściźnie ks. Emila Szramka w Archiwum Archidiecezjalnym w Katowicach. ZS 821 to tom obejmujący notatki Gregora dotyczące przysłów górnoszląskich. Na jednej

⁵⁴ *Towarzystwo Górnoszląskie w Wrocławiu*, rps. BŚI R 2 IV, k. 38.

⁵⁵ *Katalog poloników XVI wieku Biblioteki Jagiellońskiej*, Kraków 1992, t. I, s. 277, poz. 955.

⁵⁶ Zob. J. K u d e r a, *Ks. Józef Gregor*, [w:] *Materiały biograficzne do drugiego wydania pracy „Obrazy Ślązaków wspomnienia godnych”*, Zeszyt 18, rps. BŚI R 103 II; E. S z r a m e k, *Ks. Józef Gregor [wspomnienie pośmiertne]*, „Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku”, t. I, Katowice 1929, s. 254–258; F. S z y m i c z e k, *Gregor Józef*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 8, s. 566–567; M. P a t e r, *Gregor Józef*, [w:] *Słownik biograficzny katolickiego duchowieństwa śląskiego...*, s. 119–121.

z kart wypisane są nazwiska autorów, z których zapewne Gregor czerpał materiały. Są tam: Moneta 1763, 1786–1809, Cienciała, Fiedler, Lompa, Volckmar 1688, Wander, Simrock, Przywara, *Nowe wypisy polskie* I. 222, Overber–Knie 739. Na innym miejscu Gregor wynotował z różnych słowników formy dopełniacza liczby mnogiej słowa „przysłowie”. Wśród źródeł: Linde, Karłowicz, Adalberg, Małecki-Gram. I. 446, *Prawidła pisowni Akademii Umiejętności w Krakowie*. Jest to cenna informacja o posiadanych przez Gregora książkach (lub tych, do których miał dostęp)⁵⁷.

Ks. Gregor utrzymywał także liczne kontakty osobiste i naukowe. Ukazuje to jego bogata korespondencja w języku niemieckim i polskim. Zapytywano ks. Gregora o sprawy nazw miejscowych, odnotowywania ich w źródłach. W jednym z listów z Bytomia z 1878 r. zamieszczono opisy bibliograficzne książek, zapewne pomocnych przy rozwiązaniu jakichś problemów. Polecano: *Vyklad Slovanskych mistnych jmen v Opavsku* autorstwa Antona Vaška z 1872 r. oraz *Chrobacya* Tadeusza Wojciechowskiego (Kraków 1873)⁵⁸. Pełny tytuł tej drugiej pozycji brzmi *Chrobacya. Rozbiór starożytności słowiańskich*. Książkę tę przesłał mu ks. Aleksander Skowroński. W liście z 20 II 1908 r. pisze, że posiada tylko I tom tego dzieła. Na marginesach są notatki Skowrońskiego, załączył też różne dodatki – do wykorzystania przez ks. Gregora⁵⁹.

W innym liście, z Rudna z dnia 14 VIII 187– (data nieczytelna) zwracał się o pomoc do niego ks. Kosellek. Prosił o sprawdzenie nazwisk, ich form – Dobrogost, Lascianus i innych. Na liście znajdują się dopiski ołówkiem – *Koryt., I, 271*. Faktycznie, nazwiska te pojawiają się na wymienionych przez ks. Gregora stronach w dziele Jana Korytkowskiego *Arcybiskupi gnieźnieńscy, prymasowie i metropolici polscy od roku 1000 aż do roku 1821* (tom 1, Poznań 1888). Widocznie posiadał on tę książkę w swoich zbiorach⁶⁰.

Ks. Gregor utrzymywał kontakty z doktorem O. Wilpertem, nauczycielem w Opolu, i ks. Joannem Chrzęszczem, proboszczem. Ich korespondencja dotyczyła m.in. utworzonego Oberschlesische Geschichtsverein. Otrzymywał od nich spisy książek, ulotki, statut z ręcznie naniesionymi poprawkami.

Wśród korespondencji także znajduje się rachunek z dnia 10 V 1905 r. wystawiony przez wydawnictwo Karola Miarki. Ks. Gregor zamówił nowe wydania Goffine'a, *Filoteę*, *Mapę Górnego Śląska* własnego autorstwa (10 egz.), 100 książek do bierzmowania, obrazki do książek, *Kwiateczki rajskie* (4 numery). Na rachunku znajduje się też dopisek Karola Miarki: „Goffine wyd. 2 i Kwiateczki rajskie nr 25 jeszcze w robocie. Doślę po ich ukończeniu”⁶¹.

⁵⁷ Archiwum Archidiecezjalne w Katowicach [dalej: AAKat] Zbiory Specjalne. Spuścizna ks. E. Szramka. Materiały po ks. J. Gregorze. Notatki dotyczące przysłów górnośląskich, ZS 821.

⁵⁸ AAKat, Zbiory Specjalne, Spuścizna ks. E. Szramka. Materiały po ks. Gregorze. Korespondencja i listy do ks. Józefa Gregora 1864–1913. ZS 820, poz. 3.

⁵⁹ Tamże, poz. 42.

⁶⁰ Tamże, poz. 6.

⁶¹ Tamże.

Ks. Józef Gregor utrzymywał także kontakt z Towarzystwem Górnoszląskim we Wrocławiu, którego został członkiem honorowym. Młodych teologów wspierał finansowo⁶², a także podarował im przydatne pozycje. W Sprawozdaniu Towarzystwa za rok 1883/1884 wspomniano, że ks. Gregor przekazał dla biblioteki 15 dzieł⁶³.

O ks. Gregorze i jego zbiorach takie daje świadectwo jego wychowanek, ks. dr Emil Szramek: „Książd Gregor był godnym następcą najwybitniejszego z proboszczów tworkowskich. I on bowiem należał do najuczeńszych kapłanów diecezji. Był to polihistor in Silesiacis, a mrówczą pilnością zasób wiedzy wciąż pomnażał. Bibliotekę posiadał wyborową raczej, aniżeli wielką, ale znał swoje książki na wylot. W osobnych tekach skrupulatnie chował wypisy z dzieł, jakich sam nie posiadał”⁶⁴.

Z księgozbioru księdza Gregora zachowało się niewiele. W Bibliotece Kurii Diecezjalnej w Katowicach autorka odnalazła trzy książki z podpisem ks. Gregora. Są to: dzieło Pawła Albersa *Oberschlesien. Land und Leute* (Racibórz 1893), *Jahresbericht über das Königliche katholische Gymnasium zu Leobschütz* oraz *Personal-Bestand Königlichen Universität zu Breslau* z 1881 r.⁶⁵ Na jednym natomiast woluminie odczytano dedykację redaktora pracy dla ks. Gregora⁶⁶.

Ciekawym źródłem informacji o kapłanach, ich zainteresowaniach i osiągnięciach jest *Catalogus Sacerdotum Dioecesis Katowicensis* – księga zawierająca biogramy zmarłych kapłanów śląskich, które zostały zredagowane i częściowo wpisane przez ks. Emila Szramka. W kilku wspomnieniach zawarte zostały także uwagi o książkach. Ks. Emil Szramek wymienia kilku kapłanów. Jednym z nich jest ks. Wilhelm Tusker (1835–1924). Ukończył studia teologiczne w 1862 r. Rząd pruski bronił mu przystępu do szkoły, ponieważ nie chciał dzieci polskich uczyć religii po niemiecku. Jego pismo protestacyjne do Rejencji Opolskiej było odczytane przez ministra przed sejmem w Berlinie. Od 1885 r. pracował w Mszanie. Ufundował stypendium dla ubogich uczniów. Według oceny ks. Szramka ks. Tusker był „dobrym teologiem, znakomitym filologiem i zamiłowanym matematykiem. Stroniąc od ludzi, lubił książki”⁶⁷.

⁶² *Sprawozdanie ze stanu kasy Towarzystwa Górnoszląskiego*, rps. BŚI R 13 II, k. 15 v. Książd Engel przekazał wówczas 30 M na bibliotekę.

⁶³ *Towarzystwo Górnoszląskie...*, k. 34 v.

⁶⁴ E. S z r a m e k, *Ks. Józef Gregor. Proboszcz tworkowski*, Mikołów 1929, s. 5.

⁶⁵ P[aweł] A[lb e r s], *Oberschlesien, Land und Leute sowie einige Novellen*, 1 Aufl., Ratibor 1893. Prow.: Gregor (nota rps.), BKDK 535 I; *Jahresbericht über das Königliche katholische Gymnasium zu Leobschütz, womit zu der öffentlichen Prüfung der Schüler am 15. und 16. August c. und zu der Entlassung der diesjährigen Abiturienten am 17. August c. ... einladet der Director Dr. Heinrich Kruhl*, Leobschutz 1859. Prow.: Gregor (nota rps.), BKDK 3382 II; *Personal-Bestand Königlichen Universität zu Breslau. Sommer-Semester 1881*, Breslau [1881]. Prow.: Gregor (nota rps.). WSSD – brak sygn.

⁶⁶ H. H o f f m a n n, *Einfluss des Polnischen auf Aussprache, Schreibung und formale Gestaltung der deutschen Umgangssprache in Oberschlesien. Sonderabdruck aus Zeitschrift für Deutsche Mundarten* 1909, H. 3. Ded.: *Herrn Pfarrer Gregor [...] in Tworkau überreicht vom Verfasser*. Ratibor, 2/IX 11. Verfasser, BKDK 3387 II.

⁶⁷ AAKat, Zbiory Specjalne, E. S z r a m e k, *Catalogus Sacerdotum Dioecesis Katowicensis*, ZS 855, s. 2.

Ks. Antoni Robota (1864–1928) – jak zaświadcza ks. Szramek – był zadeklarowanym Polakiem. Słynął z gościnności. Był także wielkim przyjacielem studentów. Ufundował stypendium dla najlepszej pracy łacińskiej powstałej na Uniwersytecie Jagiellońskim. Ks. Antoni Robota sam posiadał cenną bibliotekę historyczną, a codziennie czytał dzieła klasyków łacińskich i greckich⁶⁸. Wiele z jego tomów znalazło swoje miejsce w bibliotekach seminarium śląskiego i katowickiej kurii⁶⁹.

Bibliofilem i kolekcjonerem o zainteresowaniach regionalno-naukowych był także ks. Jerzy Włodarczyk (1886–1929), od 1918 r. proboszcz w Kotulinie, skąd po pobiciu przez niemiecką bojówkę w 1922 r. musiał uciekać na polską stronę. Po rocznej tułaczce osiadł w 1923 r. w Szerokiej. Postępujący paraliż spowodował, że rok później przeszedł na emeryturę i osiadł w Kokoszycach⁷⁰. Śladem jego księgozbioru jest m.in. dzieło znajdujące się obecnie w Bibliotece Śląskiej, opatrzone pieczęcią z jego nazwiskiem⁷¹.

Ks. Ludwik Wojciech (1878–1932), brat księdza Antoniego Wojciecha (1881–1930) był, jak zaświadcza ks. Szramek, wybitnie zdolny i gorliwy. I był bibliofilem. Po przyłączeniu części Śląska do Polski został proboszczem parafii św. Barbary w Królewskiej Hucie (obecnie Chorzów). Mianowano go konsultorem diecezjalnym, sędzią prosynodalnym, członkiem komisji dla muzyki kościelnej i cenzorem książek⁷². W Bibliotece Kurii Diecezjalnej w Katowicach oraz w bibliotece seminarialnej znajduje się wiele książek opatrzonych naklejką z następującym tekstem zapisanym na maszynie: *Ex libris / R. D. Ludovici Wojciech / parochi / in e-sia S. Barbara in Król.-Huta / 1878–1931 / Benevole letor ora pro eo*⁷³.

Najcenniejszym i najpewniejszym świadectwem istnienia księgozbiorów są zachowane książki z wpisami proveniencyjnymi. W wymienionych bibliotekach katowickich znajduje się wiele książek należących niegdyś do kapłanów, nie tylko śląskich. Trafiały one tam jako dary, instytucje kupowały całe kolekcje lub ich fragmenty od samych kapłanów lub spadkobierców. Wiele zostało przekazanych z parafii, jako stare, nikomu już niepotrzebne i nieczytelne (w języku niemieckim, drukowane szwabachą) dzieła. Część księżowskich niegdyś woluminów różnymi drogami dostała się do rąk osób prywatnych i jeszcze teraz jest oferowana do sprzedaży bibliotekom.

Niniejszy artykuł omawia jedynie niektórych księży, którzy zgromadzili niemałe księgozbiory. Na kartach książek znajdujących się w bibliotekach seminarialnej i kurialnej odnaleźć można nazwiska jeszcze wielu kapłanów śląskich. Tomy te świadczą, że swoje kolekcje posiadali między innymi: biskupi –

⁶⁸ Tamże, s. 7.

⁶⁹ Między innymi: *Biblia hebraica*, Ed. Rud. Kittel, Lipsiae 1909. Prow.: Ks. Antoni Robota P.M.D (piecz.), WSSD 16847 II.

⁷⁰ AAKat, Zbiory Specjalne, E. Szramek, *Catalogus Sacerdotum...*, s. 9.

⁷¹ Acta publica..., Jahrgang 1618. Herausgegeben von Hermann Palm, Breslau 1865. Prow.: Georg Fr. Włodarczyk Kaplan Slawentziz (piecz.) 16 Novemb. 1917 (nota rps.), BŚI 1519 III.

⁷² AAKat, Zbiory Specjalne, E. Szramek, *Catalogus Sacerdotum...*, s. 15.

⁷³ Między innymi na książce: C. Wilhelm, *Die Erkenntnislehre des moderner Idealismus*, Trier 1906, WSSD 25073 III.

Franciszek Śniegoń⁷⁴, Stanisław Adamski⁷⁵ i Herbert Bednorz⁷⁶, księży – Hugo Laemmer⁷⁷, Maksymilian Sdralek⁷⁸, Józef Londzin⁷⁹, Paweł Drozdek⁸⁰, Józef Jelitto⁸¹,

⁷⁴ G. di G. B a l d i, *Cristoforo Colombo Glorificato dal voto dell'episcopato cattolico. Terza raccolta di documenti*, Genova 1881. Ded.: *Illustrissimo et Reverendissimo D.D. [...] Episcopo D. Fran. Seraphi. Sniegoń observantiae causa Joseph de G. Baldi*. WSSD – brak sygn.; J. B. K a s t n e r, *Des Papstthumes segensvolle Wirksamkeit, erörtert und geschichtlich dargethan*, Sulzbach 1832. Prow.: *Sniegoń* (nota rps.); *Johann Sikora Weltpriester* (naklejka); *Biblioteka Śląskiego Seminarium Duchownego w Krakowie* (piecz.), WSSD – brak sygn.

⁷⁵ Np. *Das Geistliche Leben. Blumenlese aus den deutschen Mystikern und Gottesfreunden des 14. Jahrhunderts. Von Heinrich Seuse Denifle*, Graz 1895. Prow.: *Dr Brudniok* (nota rps.); *Stanisław Adamski Biskup Katowicki* (piecz.), BKDK 2714 I; R. T o m a n e k, *Kościół cierpiący*, Cieszyn 1922. Ded. (prawdopodobnie dla ks. J. Londzina): *W dowód szczerego przywiązania ofiaruje Księdzu Kanonikowi i Posłowi wdzięczny Autor. 13 VIII 1924* (nota rps.). Prow.: *Stanisław Adamski Biskup Katowicki* (piecz.), BKDK 6754 II.

⁷⁶ J. C h r z ą s z c z, *Fest-Schrift zur 50-jährigen Jubel-Feier der katholischen St. Barbara-Pfarrgemeinde in Königshütte O.-S.*, Königshütte 1902. Prow.: *Ks. Herbert Bednorz* (nota rps.), BKDK 3002 II.

⁷⁷ Między innymi: *Scriptores Rerum Germanicarum in usum scholarum ex Monumentis Germaniae Historicis recudi fecit Georgius Heinricus Pertz*, Hannoverae 1839. [I]. *Liudprandi Episcopi Cremonensis Opera omnia*, 1839. Prow.: *Hugo Laemmer Leipzig 1855* (nota rps.); *Dr Brudniok Religionslehrer Glogau* (piecz.). [II]. *Otonis Episcopi Frisingensis Opera ex recensione Rogeri Wilmans*, Th. 1–2, Hannoverae 1867. Prow.: *Hugo Laemmer* (nota rps., t. 1); *Dr Brudniok Religionslehrer Glogau* (piecz.), BKDK 5734 II.

⁷⁸ *Corpus Iuris canonici emendatum Pauli Lancellotti*. Colonia Munatiana [Basel]: Impensis Emanuelis et Joh. Georgi Königs, 1696. Prow.: *Ex libris Caroli Josephi Comitiss de Morzin A: 1719* (nota rps.); *Max Sdralek* (ekslibris), WSSD R 104.

⁷⁹ *Historisch-topographische Beschreibung des Breslauer K. K. Diöcesantheils, unter der bischöflichen Regierung des Hochwürdigsten und Durchlauchtigen Fürsten und Herrn Emanuel von Schimonsky...*, Herausgegeben von dem General-Vicariate zu Friedeck, Teschen 1828. Prow.: *Londzin* (nota rps.); *Ks. Józef Londzin* (piecz.), BKDK 517 I; J. K. S e m b r z y c k i, *Krótki przegląd literatury ewangelicko-polskiej Mazurów i Szlązaków od r. 1670*, Nawsi [1888]. Prow.: *Ks. Józef Londzin* (piecz.), BKDK 626 I; W. K. Z i e l i Ń s k i, *Szląsk (Austryacki) słowem i olówkiem na podstawie najnowszych źródeł przedstawiony*, Warszawa 1888. Ded.: *Szanownej Redakcji „Gwiazdki Cieszyńskiej”* (nota rps.). Prow.: *ks. Londzin* (nota rps.), BKDK 3106 II.

⁸⁰ Między innymi: *Der Münzensammler*, Herausgegeben von der Redaktion... bearbeitet von Hans Brenicke, Stuttgart, Berlin, Leipzig [b.r.]. Prow.: *P. Drozdek Kaplan* (piecz.), BKDK 2991 I; A. N o w a c k, *Der Stadtpfarrkirche zum heiligen Philippus und Jacobus in Sohrau O/S*, Neustadt O/S 1900. Prow.: *Paul Drozdek cand. theol. cath.* (piecz.); *Paul Drozdek Weltpriester* (piecz.), WSSD – brak sygn.; K. P e l z, *Die Engellehre des heiligen Augustinus. Ein Beitrag zur Dogmengeschichte*, I. Teil, *Augustinus über die Natur der Engel. Inaugural-Dissertation der Hochwürdigen katholisch-theologischen Fakultät der Universität Breslau...*, Münster 1912. Ded.: *Seinen lieben Drozdek Paul! Der Verfasser*. Prow.: *Paul Drozdek Kaplan* (piecz.); *Ex libris Stephani Sojka No 12 Do / 17*, WSSD – brak sygn.; A. S c h l e i c h e r, *Compendium der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen*, Weimar–London–Paris 1866. Prow.: *Paul Drozdek. Kaplan* (piecz.), WSSD – brak sygn.; E. S c h m i t z, *Harmonielehre als Theorie, Ästhetik und Geschichte des musikalischen Harmonik*, Kempten–München 1911. Prow.: *X. P. Drozdek Proboszcz* (piecz.), BKDK 2882 I; A. S k o w o Ń s k i, *Wybór poezyj*, Mikołów 1933. Prow.: *X. P. Drozdek. Proboszcz*, WSSD – brak sygn.; R. T o m a n e k, *Kościół cierpiący*, Cieszyn 1922. Prow.: *X. P. Drozdek, prob.* (piecz.), WSSD – brak sygn.

⁸¹ Między innymi: J. B i e n i e k, *Szkola katolicka na Górnym Śląsku w oświeceniu historyczno-prawnem*, Katowice 1933. Ded.: *Dilectissimo amico suo Adm. Rev. Dno Dri Jelito*. Katowice, 22 II 1933. Autor, WSSD – brak sygn.; H. S i e n k i e w j c z, *Quo Vadis*, Warszawa 1902. Prow.: *Dr Jelitto* (nota rps.); *Bibl. pryw. Ks. Dr. Jelito* (piecz.), WSSD – brak sygn.; A. H a e s t e r s, G. R i c h t e r, *Deutsches Lesebuch für die Oberklassen der Volksschule*, Essen 1896. Prow.: *Joseph Jelitto aus Lipinn* (nota rps.), WSSD – brak sygn.; *Altsemitische Texte. Herausgegeben und erklärt von Mark Lidzbarski*, Giessen 1907. Prow.: *J. Jelitto cand. theol.* (nota rps.), WSSD – brak sygn.; *Keilschrifttexte aus Boghazköi*. Autographen von H. H. Figulla, E. Forrer und E. F. Weidner, Leipzig 1923. Prow.: *Bibl. pryw. Ks. Dr. Jelito*. (piecz.), WSSD – brak sygn.; R. B r ü n n o w s *Arabische Chrestomathie aus*

Stanisław Szymecki⁸², Ledwoń⁸³, Karol Nawa⁸⁴, J. Wodarz⁸⁵, Jan Nepomucen Kozielek⁸⁶, Jan Prus⁸⁷, Michał Rękas⁸⁸, Antoni Gasz⁸⁹, Franciszek Jerominek⁹⁰, Karol Skupin⁹¹. Każdy z nich zasłużył na odrębne opracowanie.

Prosaschriftstellern..., herausgegeben von A. Fischer, Berlin 1913. Prow.: *Bibl. pryw. Ks. Dr. Jelito* (piecz.); *Dr. Jelitto Br. 1918* (nota rps.), WSSD – brak sygn.; F. D e l i t z s c h, *Assyrische Lesestücke mit grammatischen Tabellen und vollständigem Glossar. Einführung in die assyrische und babylonische Keilschriftliteratur bis hinauf zu Hammurabi...*, Leipzig 1900. Prow.: *J. Jelitto* (nota rps.); *Bibl. pryw. Ks. Dr. Jelito* (piecz.), WSSD – brak sygn. Książki te, zawierające teksty zapisane pismem klinowym i arabskim, zaopatrzone są w liczne marginalia i dopiski uczynione ręką ks. Jelitto.

⁸² Między innymi: G. M a r c e l, *La soif (Pièce en trois actes). Précédée de Théâtre et mystère par Gaston Fessaed*, Paris 1938. Prow.: *St. Szymecki* (piecz.), WSSD 26988 II; F. K l e i n, *Le Dieu des Chrétiens: notre foi en la Trinité*, Paris 1938. Prow.: *St. Szymecki* (piecz.), WSSD 26994 II.

⁸³ Między innymi: F. H e t t j n g e r, *Die Dogmen des Christenthums*, Freiburg im Breisgau 1873. Prow.: *Ks. Ledwoń* (piecz.), WSSD – brak sygn.; *Catechismus Romanus ex decreto Concilii Tridentini et Pii V [...]* iussu editus, Wratislavia 1873. Prow.: *Ks. Ledwoń* (piecz.), WSSD – brak sygn.

⁸⁴ Np. *Deutsche Klassiker der katholischen Theologie aus neuerer Zeit*, Herausgegeben von H. Getzeny, Bd. 1: *Die Mysterien des Christenthums [...]* von J. M. Scheeben, Mainz 1931. Prow.: *Ks. Nawa* (nota rps.), WSSD – brak sygn.

⁸⁵ Np. K. P l o e t z, *Lateinische Vorschule*, Berlin 1893. Prow.: *J. Wodarz Proskaw* (nota rps.), BKDK 6755 II; *Liturgik oder Erklärung der heil. Zeiten, Orte und Handlungen der katholischen Kirche [...]* bearbeitet von Joseph Kempf, Padeborn 1896. Prow.: *Wodarz* (nota rps.), BKDK 8075 II; *Die Schulpraxis*, Bearbeitet von H. Schwochow, Leipzig und Berlin 1905. Prow.: *Wodarz* (nota rps.), BKDK 4042 II.

⁸⁶ Np. *Rechtssätze des Reichsgerichts in Kirchensachen. Aus verschiedenen Quellen zusammengestellt von Stanislaus v. Szaniecki*, Gnesnen 1916. Prow.: *Ex libris J. Kozielek parochi Loncensis* (nota rps.), BKDK 6738 II; M. R y p l, *Kurzgefasste Schulgrammatik der Böhmischen Sprache*, Wien-Prag 1900. Prow.: *Ex Libris Jo. Kosellek, cooperat. Ludg. 1905* (nota rps.), BKDK 5595 II.

⁸⁷ W. W a g n e r, *Przygotowanie do pierwszej Komunii świętej*, Lwów 1907. Prow.: *Ks. Jan Prus* (nota rps.), WSSD – brak sygn.; P. K i r s t e i n, *Argue, Obscera, Increpa czyli Słowo Boże na ambonie*, t. I, Pelplin 1932. Prow.: *Ks. Jan Prus* (nota rps.), WSSD – brak sygn.

⁸⁸ Np. L. D y d u s i a k, *Opieka publiczno-prawna nad dzieckiem w Polsce*, rozprawa doktorska, Lwów 1938. Ded. autora dla ks. Michała Rękasa, dat. Lwów, 25 VII 1938, WSSD 27064 II; J. M a r i t a i n, *Religion et Culture*, Paris 1930. Prow.: *Ks. dr Michał Rękas. Katowice. Plebiscytowa 49a* (piecz.), WSSD – brak sygn.; J. B i l c z e w s k i, *Listy pasterskie, odezwy, kazania i mowy okolicznościowe*, t. II, Lwów 1922. Prow.: *Ks. dr Michał Rękas. Katowice. Plebiscytowa 49a* (piecz.), WSSD – brak sygn.

⁸⁹ Np. P. O p p e r m a n n, *Die Verwaltung des heiligen Bußsakramentes*, Braşlau 1916. Prow.: *Ks. Antoni Gasz* (nota rps.), WSSD – brak sygn.; J. K n o s s a l l a, *Geschichte der Stadt Hindenburg O/S...*, Katowice 1929. Prow.: *Ks. A. Gasz* (nota rps.), WSSD – brak sygn.

⁹⁰ Między innymi: J. A r c h u t o w s k i, *Historia i krytyka tekstu hebrajskiego Starego Testamentu*, Kraków 1938. Prow.: *Ks. Jerominek* (nota rps.), WSSD – brak sygn.; św. J a n o d K r z y ż a, *Noc ciemna*, przeł. i oprac. O. Bernard od Matki Bożej, Kraków 1949. Prow.: *Jerominek* (nota rps.), WSSD – brak sygn.

⁹¹ Np. *Die Stellung der Geistlichen in der oberschlesischen Frage. Im Auftrage der Theol. Section des „Śląski Związek Akademicki“ von einem Oberschlesischen Seelsorgsgeistlichen*, Mikołów 1920. Prow.: *Skupin Kpl.* (nota rps.), WSSD – brak sygn.

**BIBLIOTECHE DEI SACERDOTI SLESIANI
NEL SECOLO XIX E XX**

S o m m a r i o

La presenza delle biblioteche private del clero in Slesia corrisponde alla visione del sacerdote come umanista, privilegiata rispetto alla sua attività del teologo e pastore. I protocolli della visitazioni canoniche testimoniano lo stato delle collezioni dei libri nelle parrocchie dal secolo XVII dalle raccolte molto ricche ai casi di mancanza assoluta di qualsiasi libro. Oltre a queste testimonianze dirette si trovano pure quelle indirette sui libri in disposizione dei parroci: citazioni nelle loro opere, lettere, memore scritte e, infine, libri stessi con annotazioni riguardanti i loro proprietari, fatti di loro mano o delle biblioteche entrate in possesso dei volumi.